

Gellnerovské semináře v Praze

Gellnerovské semináře byly vyvolány v životě potřebou nadále komunikovat s dílem Arnošta Gellnera (1925–1995), jehož odchod byl zejména mezi jeho kolegy z řad českých sociálních antropologů, filozofů, sociologů a historiků pocíťován jako předčasný. Je třeba však hned zkraje podtrhnout, že nejde o nějaký intelektuální exorcismus či nostalgii, ale o velmi seriózní dialog mezi českými, ale i zahraničními odborníky, který je zářmován a inspirován Gellnerovým dílem. To, že se na seminářích často Gellner a jeho různé myšlenky a výzkumná témata připomínají, je jen logické: Gellner se skutečně hluboko zapsal nejen do vědomí iniciátorů semináře, ale také většiny jeho účastníků.

Kdo jsou členové či účastníci seminářů? Jsou to zejména členové Masarykovy české sociologické společnosti, kteří se sdružili do sekce sociální antropologie MČSS. Mezi nimi jsou i bývalí pracovníci vysokých škol a akademie věd, kteří na Gellnerovských seminářích zřejmě neztrácejí pocit sounáležitosti s těmi, již byli narozeni později. Dále pak se seminářů účastní nečlenové z řad mladých adeptů sociální antropologie, sociologie a dalších disciplín, většinou doktorandi nebo nedávno promovaní doktoři. Poměrně často semináře navštěvují i zahraniční badatelé, kteří buď nějakou dobu v Praze žijí, nebo do Prahy krátce zavítají. Mezi ně patří i původem Češi, kteří nyní žijí a pracují v zahraničí. Ze všech těchto účastníků se rekrutují ti, kteří na seminářích vystupují jako referenti.

To, že se v lednu 2007 konal již osmdesátý seminář (první proběhl v roce 1998), svědčí o popularitě Gellnerovských seminářů, které v pražském intelektuálním životě získaly věhlas tribuny, z níž často zaznívají nové myšlenky, které by jinde vyzněly bez ohlasu nebo nebyly ani tolerovány. Tím Gellnerovské semináře mají snad i pověst jakéhosi *mavericka*, za něhož byl za svého života považován i Arnošt Gell-

ner. Zejména pro začínající sociální antropology a sociology je vystoupení na Gellnerovském semináři příležitostí, kterou jinde nedostanou.

Není snadné v krátkosti charakterizovat témata a obsah Gellnerovských seminářů. Nejprve snad můžeme krátce popsat uvolněnou atmosféru těchto setkání při střídání konzumaci červeného vína, které na svých seminářích, když působil na pražské koleji Středoevropské univerzity, servíroval osobně Arnošt Gellner. Tak zmizí téma a prostor pro diskuse je otevřen. Většina referujících hovoří asi jednu hodinu a další hodinu probíhá diskuse. Někdy se semináře, které se konají jednou měsíčně, vždy ve čtvrtek od půl páté odpoledne, protáhnou a končí až v některé z cenově přístupných pivnic či kaváren. Z témat vystoupení lze na prvním místě uvést témata typicky gellnerovská: formování moderní evropské společnosti, role racionality v evropském myšlení, co je vědecká pravda, jak vznikla myšlenka občanské společnosti, co je dnes filozofie dějin, specifika muslimských společností, jak vznikl národ a nacionalismus. Gellnera ale hluboce zajímala i česká a ruská otázka a obecná témata evropská.

S výzkumnými zprávami přicházejí referující, kteří se vrátili z Afriky, Asie a dalších mimoevropských oblastí. Nechybí ani tematika romská nebo postavení sociální antropologie mezi společenskými vědami a dalšími disciplínami, jakož i témata historická. Ze sociologických témat je třeba jmenovat problémy modernity, evropské identity, sociální koheze a sociálního vylučování nebo religiozity v současných společnostech, z konkrétnějších námětů seminářů v posledních letech pak kupříkladu význam ohně v lidských dějinách, tělo a společnost, lidmi působené násilí, roli politické karikatury v soudobých společnostech a mnohé další.

Zahraniční účastníci přednesli např. referáty o současném významu příbuzenství, o komunálních bytech v Rusku, o symbo-

lickém významu pražských památek, o kosmopolitismu v Gellnerově díle. Některé z nich byly publikovány v monotematickém čísle *Czech Sociological Review* (2001, 9 (2)).

V listopadu roku 2005, k desetiletému výročí smrti A. Gellnera, byla v Praze svolavatelem semináře J. Musilem a P. Skalníkem uspořádána mezinárodní konference „Modernita v perspektivě Arnošta Gellnera“. David Gellner z oxfordské univerzity, syn Arnošta Gellnera, přednesl přednášku na téma „Etnografie modernity? Několik reflexí o gellnerovském přístupu“, což byla z velké části úvaha o modernizaci buddhismu. Dalším referujícím byl Chris Hann z Institutu sociální antropologie Maxe Plancka v Halle s přednáškou „Gellner, Kymlicka a nebezpečí liberální filozofie“, dále pak Petr Skalník z Univerzity Pardubice s příspěvkem „Gellner a marxismus: komplementární protiklad“. Na něj navázala Gražyna Kubica z Jagellonské univerzity v Krakově referátem „Jak porozumět slezské identitě s použitím Gellnerovy teorie?“. Daniele Conversi z London School of Economics and Political Science referoval o „Nacionalismu, masové výchově a vojsku: nové čtení Ernesta Gellnera“. Hana Novotná z Univerzity Hradec Králové přednesla příspěvek „Gellnerova ‚svatba státu a kultury‘ – komparativní přístup“. Velmi důležitému tématu se věnoval Marcin Lubas z Jagellonské univerzity v Krakově. Přednesl referát „Pojem racionality u Ernesta Gellnera“. Konferenci uzavřel Jiří Musil z CESES Fakulty sociálních věd UK poznámkami o „Gellnerově modernitě ve srovnání s jinými modely modernity“. Referáty, které na konferenci zazněly, však zatím nenašly vydavatele.

Konference a řada předchozích Gellnerovských seminářů ukázala, že jedním z nejtrvalejších přínosů Gellnerova díla jsou jeho úvahy o modernitě a o vzniku moderních průmyslových společností. Přibývá hlasů, že je to významnější přínos než jeho známá teorie nacionalismu, která je

stále častěji kritizována. Ve svých úvahách o vzniku moderní průmyslové společnosti vychází Gellner ze své koncepce filozofie dějin. Rozlišuje tři základní vývojové stupně lidských společností, jejichž struktura je určována proměnami vztahu tří shluků faktorů: hospodářství (pluh), moci (meč) a vědění (kniha). Zkoumá tři stadia lidských společností: společnosti sběračů-lovců, agrární společnosti a společnosti průmyslové. Jeho hlavní otázkou je: jak vznikla průmyslová společnost a jaké jsou její základní, nejhlubší znaky? Můžeme zde jen naznačit směr jeho úvah. Je to však podle našeho soudu nejdůležitější součást jeho díla, ke které se na seminářích vracíme a kterou je zapotřebí i při této příležitosti připomenout zevrubněji.

Průmyslovou společnost klade Gellner především do protikladu k agrárnímu typu společnosti. To platí o všech sférách: o hospodářství, politickém uspořádání i o sféře poznání. Vědění v agrárních společnostech směřuje především k uchování existujícího řádu. V průmyslových společnostech má vědění jinou funkci. Stává se především nástrojem pro řešení konkrétních otázek a prostředkem k objevování dosud neznámého. Poznání a vědění přestávají být stabilizátory společnosti.

Gellner tak dospívá k formulování jakéhosi zákona intelektuálních dějin lidstva: logická a sociální koherence jsou v protikladném vztahu – čím více máte jednoho, tím méně máte druhého. Z toho pak plyne racionalizace jako nutná součást průmyslových a kapitalistických společností a také jev, který Max Weber označil pojmem „odkouzlení světa“. Svět racionální, vědecko-průmyslové společnosti je chladný, neútluný, neosobní a nespojitý. Gellner ho přesto přijímá, i když napsal: „Neosobnost a pravidelnost, díky nimž je poznatelný, jsou současně těmi rysy, které ho činí téměř neobyvatelným.“ Tento typ otevřených a racionalistických společností, ve kterém v západním světě žijeme, je něčím historicky výjimečným a také historic-

ky nezajištěným. Je to nestálý typ společnosti, který Gellner společně s Maxem Weberem označuje za prekérní. Vše je navíc ztíženo tím, že mnozí již nejsme s to přijmout optimistický providencialismus křesťanů. To, co Gellner nabízí, sám označuje slovy racionalismus mentality obležených a ohrožených: „... nemůžeme očekávat žádné kosmické potvrzení ani záruku pro náš závazek rozumu“.

Avšak zpět ke Gellnerovským seminářům. Zatím to vypadá, že se budou konat i nadále, neboť i ony přispívají svým dílem k rozvoji sociální antropologie v naší zemi, a tudíž je stále více těch, kteří jsou schopni a ochotni na nich vystoupit. Zůstávají přitažlivé i pro sociology, filozofy nebo histo-

riky – v neposlední řadě tím, že se zabývají novými, často palčivými problémy, s nimiž se potýká nejen sociální antropologie, ale také česká společnost i Evropa a svět. V roce 2007 se chceme na seminářích soustředit na sociologické, historické a antropologické otázky integrace Evropy: vzniká „evropská společnost“, je idea Evropy něčím reálným, jaké modalitý má v jednotlivých kulturních regionech kontinentu, co je to vlastně evropský integrační proces a co se skrývá za pojmem integrace? Gellner o těchto věcech hodně přemýšlel a leccos o nich napsal. Naším cílem je podívat se na tyto otázky z jeho pozice kritického racionalismu.

Jiří Musil, Petr Skalník